

**O‘ZBEKISTONDA KUZATILMAYDIGAN IQTISODIYOT DINAMIKASI VA
UNING MAKROIQTISODIY BARQARORLIKKA TA’SIRI: EMPIRIK
TAHLIL VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI****Ochilova Sabriniso Qodir qizi***Jamoat xavfsizligi universiteti Maxsus fakultetning “Iqtisodiyot” ta’lim yo’nalishi 3-
bosqich talabasi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston iqtisodiyotida kuzatilmaydigan (norasmiy va xufiyona) sektorning tutgan o‘rni, 2024–2026-yillardagi tarkibiy o‘zgarishlari hamda davlat byudjeti barqarorligiga ta’siri IMRAD xalqaro ilmiy standarti asosida tahlil qilingan. Tadqiqotda rasmiy statistika ma’lumotlariga tayangan holda kuzatilmaydigan iqtisodiyot ulushining 2024-yildagi 34,8 foizdan 2026-yilning birinchi choragida 22,9 foizgacha qisqarish omillari ochib berilgan. Shuningdek, raqamli fiskal vositalar, jumladan, P2P o‘tkazmalar nazorati va “Yashirin iqtisodiyot xaritasi” platformasining samaradorligi hamda ularni joriy etishda bank siri va fuqarolar huquqlarini ta’minlash masalalari muhokama etilib, amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kuzatilmaydigan iqtisodiyot, norasmiy sektor, xufiyona faoliyat, yalpi ichki mahsulot (YaIM), raqamli fiskal nazorat, soliq bazasi, P2P tranzaksiyalar, MIMIC modeli.

1. KIRISH (INTRODUCTION)

Bozor munosabatlari jadal rivojlanayotgan davlatlarda, xususan O‘zbekistonda ham hisobga olinmaydigan iqtisodiy faoliyat ko‘lami uzoq yillar davomida makroiqtisodiy barqarorlikka jiddiy to‘siq bo‘lib kelmoqda. Soliqdan qochish va aylanmalarni yashirish nafaqat davlat g‘aznasiga tushadigan daromadlarni kamaytiradi, balki rasmiy statistik ma’lumotlarning aniqligiga putur yetkazib, qonuniy ishlayotgan tadbirkorlar uchun nosog‘lom raqobat muhitini yuzaga keltiradi. Iqtisodiy tahlillarga nazar tashlasak, mustaqillik yillarida mamlakatimizda yashirin sektorning yalpi ichki mahsulotdagi (YaIM) ulushi 30 foizdan 50 foizgacha bo‘lgan oraliqda tebranib turgan [1]. Bu esa masalaga shunchaki soliq intizomi emas, balki milliy iqtisodiy xavfsizlikning ustuvor vazifasi sifatida qarashni taqozo etdi.

So‘nggi yillarda bu yo‘nalishda aniq maqsadli marralar belgilab olindi. Jumladan, 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida

xizmat ko'rsatish tarmog'ida yashirin aylanmalarni uch barobarga kamaytirish vazifasi qo'yildi [2]. Prezident Shavkat Mirziyoyev 2025-yil dekabr oyidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida amalga oshirilgan islohotlar natijasida kuzatilmaydigan iqtisodiyot ulushi ilgarigi 45–50 foizdan 28 foizga tushirilganini, biroq bu hali yo'lning boshlanishi ekanligini alohida urg'uladi [3]. Shundan kelib chiqib, ushbu maqolaning asosiy maqsadi — 2024–2026-yillardagi yangilangan statistik ko'rsatkichlar yordamida yashirin iqtisodiyotning tarmoqlar bo'yicha harakatini o'rganish, uning xalq xo'jaligiga ko'rsatayotgan ta'sirini baholash va raqamli nazorat mexanizmlarining oqibatlarini tahlil qilishdan iborat.

2. TADQIQOT METODOLOGIYASI (METHODS)

Ilmiy adabiyotlar va zamonaviy statistika amaliyotida “kuzatilmaydigan iqtisodiyot” tushunchasi ikkita asosiy yo'nalishga ajratib o'rganiladi [4]:

- **Norasmiy iqtisodiyot** — uy xo'jaliklari hamda yakka tartibdagi jismoniy shaxslar tomonidan qonun doirasida amalga oshiriladigan, ammo rasmiy davlat ro'yxatidan o'tkazilmagan mehnat va ishlab chiqarish faoliyati;
- **Xufiyona (yashirin) iqtisodiyot** — qonuniy ruxsat etilgan bo'lsa-da, soliq to'lovlari va ma'muriy nazoratdan qasddan yashiriladigan iqtisodiy operatsiyalar majmui.

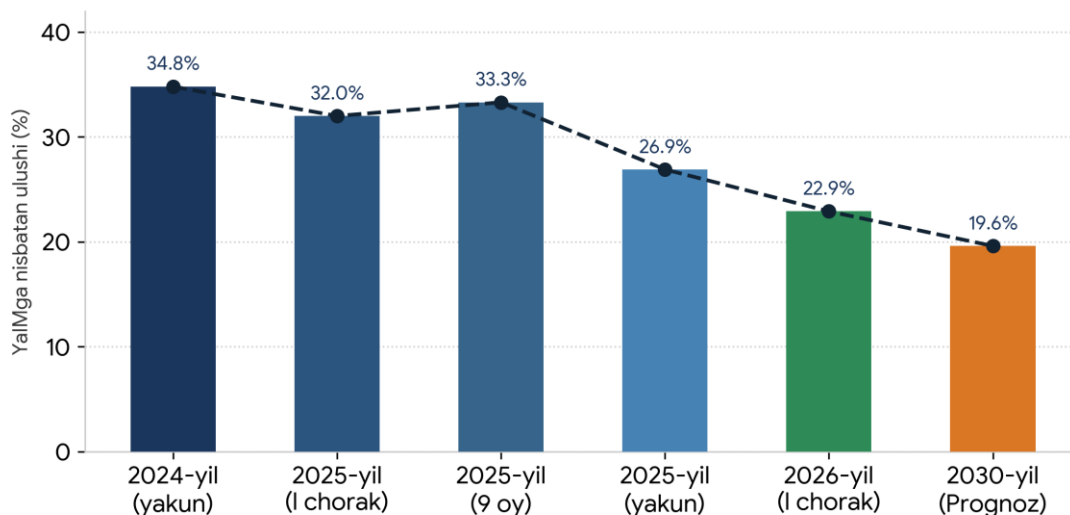
Jahon amaliyotida ushbu qatlamni o'lchashda bilvosita va ekonometrik yondashuvlar — MIMIC (ko'p ko'rsatkichli va ko'p sababli) modeli, elektr energiyasi sarfi usuli hamda Guttman va Tanzi tomonidan asos solingan naqd pulga bo'lgan talabni baholash metodlaridan keng foydalaniladi [1]. Mazkur tadqiqotda O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining 2024–2026-yillardagi hisobotlari, qiyosiy-dinamik tahlil, tarkibiy guruhlash hamda institutsional tahlil usullari qo'llanildi. Bunday yondashuv norasmiy sektorni yengillashtirilgan soliq va ro'yxatga olish yo'li bilan oqartirish, xufiyona aylanmalarga esa raqamli monitoring orqali barham berish choralari aniq farqlash imkonini beradi.

3. NATIJALAR (RESULTS)

Statistik raqamlar tahlili mamlakatimizda iqtisodiyotni “oqartirish” siyosati sezilarli samara berayotganini tasdiqlaydi. Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga binoan, 2025-yil yakunida O'zbekistonda kuzatilmaydigan iqtisodiyotda yaratilgan yalpi qo'shilgan qiymat 498,04 trln so'mni (ekvivalentda qariyb 39,62 mlrd AQSh dollarini) tashkil qildi. E'tiborli jihati shundaki, mamlakat YaIM hajmi 7,7 foizga o'sib,

1,85 kvadrillion soʻmga (\$147 mlrd) yetgan bir paytda, kuzatilmaydigan sektorning YaIMdagi salmogʻi 2024-yildagi 34,8 foizdan 26,9 foizgacha pasaydi [5].

1-rasm. Oʻzbekistonda kuzatilmaydigan iqtisodiyotning YaIMdagi ulushi dinamikasi va 2030-yilgacha maqsadli prognozi (%)

Ijobiy tendensiya 2026-yilda ham davom etdi. Xususan, 2026-yilning I choragida kuzatilmaydigan iqtisodiyotning umumiy hajmi 102,7 trln soʻmni tashkil etib, YaIMga nisbatan ulushi 22,9 foizgacha tushdi. Agar buni tarkibiy jihatdan koʻrib chiqsak, 69,1 trln soʻm (15,4%) norasmiy sektorga, 33,6 trln soʻm (7,5%) esa xufiyona sektorga toʻgʻri keladi. Qiyoslash uchun: 2025-yilning xuddi shu choragida jami koʻrsatkich 32,0 foizni (norasmiy — 23,6%, xufiyona — 8,4%) tashkil etgan edi [6]. Demak, bir yil ichida aynan norasmiy faoliyatni legallashtirish hisobiga sezilarli siljishga erishilgan (1-jadval).

1-jadval. Oʻzbekistonda kuzatilmaydigan iqtisodiyotning tarkibiy oʻzgarishi (2025 va 2026-yil I chorak kesimida) [6]

Norasmiy iqtisodiyot	78,8 trln soʻm	23,6%	69,1 trln soʻm	15,4%	-8,2 f.p.
----------------------	----------------	-------	----------------	-------	-----------

Xufiyona (yashirin) iqtisodiyot	28,0 trln so‘m	8,4%	33,6 trln so‘m	7,5%	-0,9 f.p.
Kuzatilmaydigan iqtisodiyot, jami	106,8 trln so‘m	32,0%	102,7 trln so‘m	22,9%	-9,1 f.p.

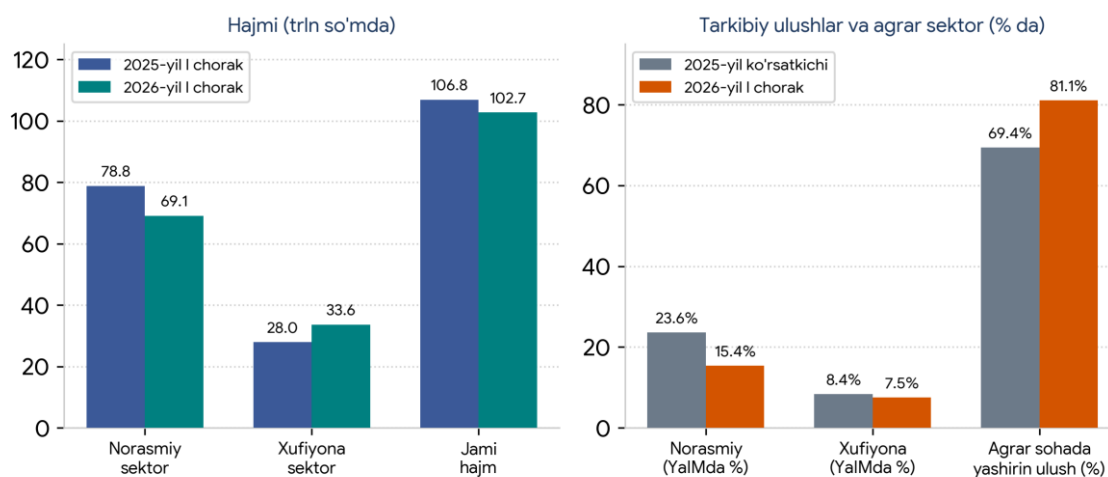
Biroq sohalar kesimidagi manzara barcha tarmoqlarda ham vaziyat birdek emasligini ko‘rsatmoqda. Masalan, 2025-yilning to‘qqiz oyida kuzatilmaydigan iqtisodiyot 433,7 trln so‘mni (YaIMning 33,3 foizi) tashkil etgan bo‘lsa, eng katta ulush qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligida qayd etilgan — 69,4 foiz. 2026-yilning dastlabki choragiga kelib agrar tarmoqdagi bu ko‘rsatkich 81,1 foizga yetgan [6; 7]. Bu holat qishloq xo‘jaligi va xizmat ko‘rsatishda uy xo‘jaliklarining norasmiy mehnati hamon yuqori ekanligidan dalolat beradi. Shuningdek, 2026-yilning birinchi yarmida mamlakat YaIM 8,5 foizga o‘sib, 1,073 kvadrillion so‘mdan oshgan bo‘lsa, shuning 80 trln so‘mdan ziyodi yashirin iqtisodiyot hissasiga to‘g‘ri kelgan [8] (2-jadval).

2-jadval. Kuzatilmaydigan iqtisodiyot ko‘rsatkichlarining davriy dinamikasi (2024–2026 yy.) [5; 6; 7; 8]

2024-yil yakuni	—	34,8%	Islohotlar samaradorligini qiyoslash uchun bazaviy yil
2025-yil (9 oylik)	433,7 trln so‘m	33,3%	Agrar tarmoqda norasmiy ulush — 69,4%
2025-yil yakuni	498,04 trln so‘m (~\$39,62 mlrd)	26,9%	YaIM — 1,85 kvdrln so‘m (\$147 mlrd), real o‘shish — 7,7%

2026-yil I chorak	102,7 trln so‘m	22,9%	Qishloq xo‘jaligida norasmiy faoliyat ulushi — 81,1%
2026-yil I yarim yillik	> 80 trln so‘m (yashirin)	—	YaIM — 1,073 kvdrln so‘m, real iqtisodiy o‘rish — 8,5%

2-rasm. Kuzatilmaydigan iqtisodiyotning tarkibiy transformatsiyasi (2025–2026 yy.)

Iqtisodiyotni soyadan chiqarish bevosita byudjet va aholi daromadlarida o‘z aksini topdi. Oxirgi ikki yilda kuzatilmaydigan ulushning 35 foizdan 23 foiz atrofiga tushishi hisobiga davlat byudjetiga qo‘shimcha 38 trln so‘m tushum jalb qilindi. Bundan tashqari, rasmiy ishlovchilar soni 8,5 million kishidan oshib, mamlakat bo‘yicha o‘rtacha rasmiy ish haqi 6,5 million so‘mga yaqinlashdi [9]. Hududlarda ham ijobiy o‘zgarishlar kuzatilib, 2025-yil oktabr holatiga soliq tushumlari legallashtirish choralari evaziga 27 foizga ko‘paydi [10].

4. MUHOKAMA (DISCUSSION)

Tahlil natijalari ko‘rsatganidek, yashirin iqtisodiyotning qisqarishi byudjet imkoniyatlarini kengaytirsada, uning saqlanib qolayotgan qismi hamon jiddiy xatarlarni tug‘dirmoqda. Birinchidan, hisobga olinmagan katta pul aylanmasi rasmiy YaIM raqamlarining aniqligiga soya soladi va makroiqtisodiy rejalashtirishda xatoliklarga olib kelishi mumkin [1]. Ikkinchidan, norasmiy yollanma ishchilar bugun

qo'liga naqd daromad olsa-da, kelajakda pensiya va ijtimoiy sug'urta kafolatlaridan mahrum bo'lib, davlatning ijtimoiy yordam tizimiga qo'shimcha yuklama yaratadi.

Hukumat ushbu muammolarni hal etishda ma'muriy bosimdan ko'ra raqamli texnologiyalarga tayanmoqda. 2026-yil aprel oyida Prezidentga taqdim etilgan yangi chora-tadbirlar dasturiga ko'ra, sun'iy intellekt va "aqlli" tahlil tizimlari yordamida 2026-yilning o'zida byudjetga qo'shimcha 30 trln so'm tushirish, 2030-yilga borib esa jami soliq tushumlarini 491,5 trln so'mga yetkazib, kuzatilmaydigan iqtisodiyot ulushini 19,6 foizgacha tushirish ko'zda tutilgan [11]. Bu jarayonda 2026-yil 1-apreldan boshlab uy-joy va avtotransport oldi-sotdisida "eskrou" tizimi yo'lga qo'yildi, spirtli ichimliklar, tamaki hamda 25 million so'mdan qimmat xaridlar uchun to'lovlarni faqat naqdsiz shaklda amalga oshirish tartibi belgilandi [12]. Shuningdek, hudud va tarmoqlarni byudjet yo'qotishlari darajasiga qarab "qizil", "sariq" va "yashil" toifalarga ajratuvchi "Yashirin iqtisodiyot xaritasi" platformasi ishga tushirildi [13] (3-jadval).

3-jadval. Yashirin iqtisodiyotni qisqartirishning institutsional mexanizmlari va kutilayotgan natijalar [9; 11; 12; 13]

Raqamli fiskal nazorat va SI	Tovarlarni raqamli markirovkalash, yuk tashishlar monitoringi, "Yashirin iqtisodiyot xaritasi"	2026-yilda byudjetga qo'shimcha +30 trln so'm tushum ta'minlash
Naqdsiz hisob-kitoblarni kengaytirish	Ko'chmas mulk va avto uchun eskrou tizimi, 25 mln so'mdan yuqori xaridlar hamda aksiz tovarlarni kartada to'lash	Naqd puldagi xufiyona aylanmalarni keskin qisqartirish va shaffoflik
Soliq ma'muriyatchiligini modernizatsiya qilish	Xavfni avtomatik tahlil qilish (svetofor tizimi), yagona soliq hisobvarag'i	2030-yilga borib soliq tushumlarini 491,5 trln

so'mga, yashirin ulushni
19,6% ga tushirish

Mehnat bozorini
legallashtirish

Savdo, umumiy
ovqatlanish, sanoat va
qurilishda ish o'rinlarini
oqartirish

Rasmiy bandlar soni 8,5
mln kishidan oshdi,
byudjetga +38 trln so'm
tushdi

Biroq raqamli nazoratni kuchaytirishda ehtiyotkorlik va muvozanat zarur. Xususan, fuqarolarning kartadan kartaga (P2P) pul o'tkazmalarini keng ko'lamda soliq nazoratiga olish tashabbusi Markaziy bank tomonidan jiddiy tanqid ostiga olindi. Regulyatorning ta'kidlashicha, jismoniy shaxslarning shaxsiy o'tkazmalari haqidagi ma'lumotlarni soliq idoralariga ochiqlash Konstitutsiyada belgilangan shaxsiy hayot daxlsizligi va bank siri tamoyillariga zid keladi hamda aholining bank tizimidan qochib, yana naqd pulga qaytishiga sabab bo'lishi mumkin [14]. Bu esa yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashda ma'muriy cheklovlar emas, balki iqtisodiy rag'bat va huquqiy kafolatlar ustuvor bo'lishi lozimligini ko'rsatadi.

5. XULOSA VA TAKLIFLAR (CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS)

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda kuzatilmaydigan iqtisodiyot ko'lami aniq pasayish yo'liga o'tdi: uning YaIMdagi ulushi 2024-yildagi 34,8 foizdan 2026-yil I choragida 22,9 foizga tushdi. Raqamlashtirish va soliq islohotlari natijasida byudjetga qo'shimcha 38 trln so'm jalb etilib, rasmiy bandlik 8,5 million kishidan oshgani iqtisodiyotni oqartirishning bevosita xalq farovonligiga ijobiy ta'sirini isbotlaydi. Shunga qaramay, qishloq xo'jaligi (81,1%), qurilish va xizmatlarda norasmiy ulushning yuqoriligi hamda P2P nazorati atrofidagi bahslar tizimli takliflarni ishlab chiqishni talab etadi:

1. Tarmoq xususiyatidan kelib chiqib yondashish: Agrar soha, qurilish va maishiy xizmatlarda norasmiy bandlik yuqori ekanini inobatga olib, ushbu sohalar uchun mavsumiy va soddalashtirilgan patent hamda o'zini o'zi band qilish mexanizmlarini kengaytirish.

2. Yumshoq o'tish va soliq rag'batlari: Norasmiy faoliyatdan ixtiyoriy ravishda qonuniy maydonga o'tayotgan mikro va kichik biznes vakillariga dastlabki davrda "soliq ta'tillari", bepul buxgalteriya maslahatlari hamda jarimasiz moslashuv davrini taqdim etish.

3. Huquqiy muvozanat va bank siri daxlsizligi: P2P o'tkazmalar va raqamli to'lovlarni monitoring qilishda fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlari hamda bank siri qonunchiligiga qat'iy rioya etish, nazoratni oddiy aholi o'tkazmalariga emas, balki yirik yashirin savdo zanjirlariga qaratish.

4. Ijtimoiy kafolatlar jozibadorligini oshirish: Rasmiy mehnat shartnomasi asosida ishga o'tgan fuqarolar uchun to'lanadigan ijtimoiy soliqlar evaziga tibbiy sug'urta va jamg'arib boriladigan pensiya bonuslarini taqdim etish tizimini joriy qilish.

5. Manzilli tahlil va hududiy monitoring: "Yashirin iqtisodiyot xaritasi" platformasi ma'lumotlari asosida "qizil" toifaga tushgan tuman va tarmoqlarda jazolash emas, balki yashirinlikni keltirib chiqarayotgan infratuzilmaviy va byurokratik to'siqlarni bartaraf etish.

6. Raqamli xizmatlarni soddalashtirish: Tadbirkorlar uchun soliq hisobotlarini inson omilisiz avtomatik shakllantirish va yagona soliq hisobvarag'i amaliyotini yanada qulaylashtirish orqali ma'muriy xarajatlarni kamaytirish.

7. Ilmiy-metodologik ochiqlik: Kuzatilmaydigan iqtisodiyotni baholashda MIMIC va xalqaro ekonometrik modellarni muntazam qo'llash hamda dastlabki ma'lumotlarni akademik doiralar va biznes hamjamiyati uchun ochiq e'lon qilib borish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Donaev, F. O'zbekistonda yashirin iqtisodiyot: baholash metodologiyasi, dinamikasi va qisqartirish istiqbollari (1996–2026-yillar tahlili) // Green Economy and Development, 2026. URL: <https://green-eco.uz/index.php/GED/article/view/9110>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. URL: https://stat.uz/images/gos_programmi/davlat-dasturi.pdf
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi, 2025-yil dekabr. URL: <https://president.uz/oz/lists/view/8834>
4. "O'zbekistonda YaIMda norasmiy va yashirin iqtisodiyot hajmi ma'lum qilindi" // Sputnik O'zbekiston, 2026-yil 26-may. URL: <https://oz.sputniknews.uz/20260526/uzbekistan-yaim-yashirin-iqtisodiyot-hajm-57881024.html>

5. “O‘zbekistonda kuzatilmaydigan iqtisodiyot hajmi qariyb \$40 mlrdga yetdi” // Spot.uz, 2026-yil 26-yanvar. URL: <https://www.spot.uz/oz/2026/01/26/nonobservable-economy>
6. “O‘zbekistonda birinchi chorakda kuzatilmaydigan iqtisodiyot hajmi kamaydi” // Spot.uz, 2026-yil 1-may. URL: <https://www.spot.uz/oz/2026/05/01/hidden-economy>
7. “Qaysi sohalarda yashirin iqtisodiyot ulushi ko‘p?” // Sputnik O‘zbekiston, 2025-yil 29-oktabr. URL: <https://oz.sputniknews.uz/20251029/infografika-sohalar-yashirin-iqtisodiyot-53073976.html>
8. “O‘zbekiston iqtisodiyoti 8,5% ga o‘sdi, YIM hajmi 1 kvadrillion so‘mdan oshdi” // Spot.uz, 2026-yil 6-avgust. URL: <https://www.spot.uz/oz/2026/08/06/economic-growth>
9. “Yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish va sohada prokuror nazorati samaradorligini oshirish choralari ko‘rib chiqildi” // Prezident matbuot xizmati. URL: <https://president.uz/oz/lists/view/9358>
10. “O‘zbekistonda yashirin iqtisodiyot ulushini 29% gacha kamaytirish rejalashtirilmoqda” // Spot.uz, 2025-yil 27-noyabr. URL: <https://www.spot.uz/oz/2025/11/27/hidden-economy>
11. “O‘zbekistonda yashirin iqtisodiyotni qisqartirish uchun P2P-o‘tkazmalar monitoringi kuchaytiriladi” // Spot.uz, 2026-yil 6-aprel. URL: <https://www.spot.uz/oz/2026/04/06/smart-control>
12. “P2P o‘tkazmalar monitoringi va markirovka. O‘zbekistonda yashirin iqtisodiyotga qarshi qanday kurashiladi” // Gazeta.uz, 2026-yil 6-aprel. URL: <https://www.gazeta.uz/oz/2026/04/06/shadow-economy/>
13. “O‘zbekistonda ‘Yashirin iqtisodiyot xaritasi’ platformasi ishga tushiriladi” // Gazeta.uz, 2026-yil 27-iyun. URL: <https://www.gazeta.uz/oz/2026/06/27/yashirin-iqtisodiyot/>
14. “Yirik P2P o‘tkazmalar haqidagi ma’lumotlarni soliq organlariga berish Konstitutsiyaga zid — MB” // Gazeta.uz, 2026-yil 9-iyul. URL: <https://www.gazeta.uz/oz/2026/07/09/p2p/>